فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)، دوره ۲۱، شماره ۱، پاییز ۱۴۰۵، صفحات ۲۵۶-۲۳۳

طراحی الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی

زینب خوانساری[۱]، دکتر علیرضا عراقیه[۲]، دکتر عباس خورشیدی[۳]، دکتر مجتبی معظمی[۴]

تاریخ وصول: ۱۴۰۴/۱۱/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۳/۱۸

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف طراحی الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی انجام شد. با روش کیفی از نوع تحلیل مضمون می‌باشد. حوزه پژوهش حاضر شامل اسناد و کتب اسلامی، قرآن کریم، نهج‌البلاغه، صحیفه سجادیه است. روش تعیین حجم نمونه در پژوهش‌های کیفی رسیدن به اشباع نظری می‌باشد. در این پژوهش بعد از انجام مصاحبه با ۱۰ خبره حوزه علوم دینی و قرآنی به اشباع نظری رسیدیم. روش نمونه‌گیری، نمونه‌گیری هدفمند می‌باشد. به منظور جمع‌آوری مضامین اولیه، به روش نمونه‌گیری هدفمند ملاک محور تعداد ۲۵۲ مضمون اولیه استخراج که با این تعداد نمونه محقق به اشباع نظری رسید. بدین صورت که پس از کدگذاری و دسته‌بندی مضامین برای سنجش باورپذیری از ضریب نسبی روایی محتوایی استفاده گردید؛ همچنین ضریب اطمینان‌پذیری محاسبه شده است. بدین منظور از روش هولستی استفاده شده است که در این قسمت درصد توافق ۰/۸۸۳ می‌باشد یعنی نتایج از قابلیت اعتماد بالایی برخوردار است. مضامین استخراج شده در ابتدا مشتمل بر ۶ مضمون فراگیر و ۳۵ مضمون سازمان‌دهنده بوده که بعد از مصاحبه مجدد با خبرگان و رسیدن به اشباع نظری به ۸ مضمون فراگیر (اعتقادی، اخلاقی، علمی آموزشی، زیباشناسی، اجتماعی، زیستی، سیاسی و اقتصادی) و ۳۸ مضمون سازمان‌دهنده ۲۵۲ مضمون پایه رسید و تمام این مضامین از الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی حمایت می‌کنند.

مفاهیم کلیدی: *فرهنگ، تربیت دینی، برنامه درسی، دوره ابتدایی*

---

[۱] گروه مدیریت آموزشی، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، کیش، ایران zeinabkhansari66@gmail.com

[۲] دانشیار گروه برنامه‌ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران (نویسنده مسئول) a.araghieh@iau.ir

[۳] استاد گروه مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران khorshidi@iau.ac.ir

[۴] استادیار گروه مدیریت آموزش عالی، دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران moazemi@iau-tnb.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله

در جوامع و نظام‌های اجتماعی، اعتقادها، باورها، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری مشترکی وجود دارد که در مجموع، فرهنگ و نظام‌های اجتماعی آن جامعه را تشکیل می‌دهد. جوامع با توجه به مبانی فکری و اعتقادی خویش آنها، فرهنگ‌های متفاوت و مختص به خود دارند و تمام اعمال انسان‌ها، به‌عنوان مهم‌ترین عنصر در جوامع، تحت تأثیر فرهنگی است که بدان خو گرفته‌اند (*Mirsepasi Quoted by Davis, 2020*).

وجود اصول و قواعد کلّی در مناسبات انسانی و مرجعیت آن برای تفسیر رفتارها آن‌چنان آشکار است که غالباً نیازی به بیان تشریحی آن وجود ندارد. بدیهی است که هیچ کنش و واکنش انسانی نمی‌تواند در خلأ و بدون ضابطه‌ای مشخص آغاز، و بی‌هدف پایان پذیرد. رفتارهای یکسان زیادی می‌توان یافت که خاستگاه واحدی ندارند؛ به منظور متفاوتی انجام می‌شوند و احتمالاً نتایج مختلفی نیز به بار می‌آورند (*Moshabaki, 2021*).

امر تربیت که یکی از زمینه‌های مهم در مناسبات انسانی است نیز از این قاعده مستثنا نیست. نحله‌ها و مکاتب تربیتی هیچ‌گاه خود را فارغ از چارچوب‌های بنیادین و اصول نظری معرفی نمی‌کنند. حتی مکتب‌هایی چون رفتارگرایی، که بر رفتار تأکید می‌کنند و اهداف کلی و آرمانی را چندان قابل مطالعه و تحقیق نمی‌دانند، نیز هرگز ادعایی در شکستن حصر قواعد و اصول کلی حاکم بر رفتار را ندارند؛ چرا که پذیرش همین قواعد و اصول کلی سبب امتیاز و تشخیص مکاتب تربیتی، فرهنگ‌های گوناگون و جدایی آنها از یکدیگر می‌شود. آنچه همه، بر سر آن اتفاق نظر دارند داشتن هدف و روش‌های متناسب با آن است (*Adams & et. al, 2017*).

تحقق هدف آفرینش انسان، تنها در پرتو تعلیم و تربیت میسر است؛ به این منظور، خداوند متعال انسان را به نیروی عقل و ابزار معرفت تجهیز کرد و پیامبرانی را با براهین روشن و احکام و قوانین متین، برانگیخت و رسالت سنگین تعلیم و تربیت انسان را به آنان سپرد؛ از این‌رو تعلیم و تربیت مهم‌ترین بخش تعلیمات و معارف ادیان آسمانی، به‌ویژه اسلام را تشکیل می‌دهد. جوامع مختلف با توجه به ضرورت‌های فرهنگی خود، برای نظام تعلیم و تربیت اهداف و خط‌مشی‌های متفاوتی را اتخاذ می‌کنند که در امر پویا نگه داشتن جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، مؤثر است؛ در این میان، نظر به اینکه جوامع کنونی با توجه به بحران‌های مختلف اخلاقی و اجتماعی، رویکرد دوباره‌ای به ایمان و باورهای دینی دارند، توجه به ترویج دین و دین‌داری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است (*Najafi & et. al, 2021*).

وظیفه دین در تعیین اهداف تعلیم و تربیت، به نقش آن در زندگی انسان برمی‌گردد. مسلماً انسان و جامعه‌ای که با فرهنگ و گرایش به یک آیین و مذهب خاص، مسیر زندگی خود را تعیین می‌کند، نمی‌تواند در انتخاب اهداف غایی تربیتی، خود را از فرمان‌ها و باید و نبایدهای دینی و فرهنگی آن بی‌نیاز ببیند. فرهنگ حاکم بر انسان، در همه شئون زندگی او ریشه می‌دواند. تربیت دینی، نشان‌دهنده راه و روشی است که در انتها، به هدف زندگی منجر می‌شود و هر دین و مذهبی این هدف را به نوعی متفاوت از دیگری ترسیم می‌کند؛ برای مثال، در دین اسلام، با دیدی توحیدی به مسائل زندگی توجه می‌شود؛ اعتقاد فرد مسلمان بر این است که کمال آدمی، در گروه سلوک و رفتار وی و عمل به تعهداتش نسبت به خود، جامعه و خدا است. دین، به نگرش فلسفی فرد به تعلیم و تربیت و به دنبال آن اهداف تربیتی جهت می‌دهد؛ بنابراین چگونگی پرورش نسل کنونی یکی از مهم‌ترین اصولی است که پیشرفت یک کشور وابسته به آن است. سرمایه‌گذاری برای تربیت سالم و دینی دانش‌آموزان بخصوص در دوره ابتدایی که به‌عنوان شالوده و اساس نهاد تعلیم و تربیت یک جامعه محسوب می‌شود، اهمیت مضاعفی دارد.

لذا، طراحی برنامه درسی متناسب با جامعه ما، در واقع اقدامی زیربنایی است که مسئولان تربیتی کشور به منظور فراهم ساختن شرایط مطلوب جهت پرورش نسلی با ایمان و متدین و دارای اعتقاداتی قوی باید زمینه رشد همه جانبه و امکان رسیدن به این مهم را برای تمامی آنها فراهم نماید و این امر در زیر سایه فرهنگ اسلامی میسر می‌گردد؛ لذا پژوهشگر به دنبال پاسخ به این سؤال است که الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی کدام است؟ و برای پاسخ به این پرسش، پاسخ به دو سؤال فرعی ذیل را دنبال می‌کند: ۱- مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر سازنده الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی بر اساس اولویت کدامند؟ ۲- اعتباریابی نظری؛ الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی از دیدگاه خبرگان چگونه است؟ روش پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی، از نظر داده‌ها کیفی، و از نظر ماهیت و نوع مطالعه تحلیل مضمون[1] می‌باشد.

[1] thematic analysis

پیشینه پژوهش

در زمینه تربیت دینی مطالعات گوناگونی در سطح ملی و جهانی انجام گرفته است که در ادامه، برخی از آن‌ها به اختصار بیان شده است.

الف) تحقیقات داخلی

مرزوقی و سجادیان (۱۴۰۳)، پژوهشی با عنوان الگوی مدرسه اسلامی انجام دادند. هدف از این پژوهش، بررسی عقل و دلالت‌های تربیتی آن در ابعاد مبانی، مبدأ، مربی، متربی، مواعظ و اصول، محیط، منابع، موانع، مسیر، مرکب، میل، معرفت، مجاهدت، ممارست، مقاصد، منازل، مراحل، معیار، محاسبه و ارزیابی، معینان و مشوقان، متد (روش)، محتوا و محصول بود که ۲۱ «میم» تعلیم و تربیت نامیده می‌شوند. پژوهش حاضر از نوع کیفی و توصیفی ـ تحلیلی بود و جامعه آن، آیات مرتبط با موضوع و دیگر اسناد دارای ارتباط با این حوزه در قالب کتاب و مقاله را شامل می‌شد. بر اساس یافته‌های این پژوهش، در مدرسه اسلامی حکمت، تربیت متربیان باید با تمرکز بر پرورش تمام ابعاد عقل، شامل عقل پرسشگر، کنشگر و پرستشگر صورت گیرد تا در سایه این پرورش مطابق با آموزه‌های الهی، حرکت زندگی در مسیر حکیمانه تحقق یابد.

باقری کراچی و همکاران (۱۴۰۲)، پژوهش با عنوان چالش‌های آموزش اخلاق اسلامی به دانش‌آموزان در دوره ابتدایی انجام دادند. نتایج نشان داد، ۴ مضمون فراگیر و ۱۴ مضمون سازمان‌دهنده در موردِ چالش‌های آموزش اخلاق اسلامی به دانش‌آموزانِ دوره ابتدایی، شناسایی شد. بر مبنای این مضامین، می‌توان به این نتیجه دست یافت که وضعیت موجود آموزش اخلاق به دانش‌آموزانِ دوره ابتدایی از ۴ منظر «محتوای آموزش اخلاق»، «دانش آموزش محتوای اخلاقی»، «فضای فیزیکی و جو عاطفی مدرسه» و «عدم هماهنگی و دوگانگی بین عناصر مختلف در آموزش اخلاق» آسیب و چالش دارند.

زمانی و همکاران (۱۴۰۲)، پژوهش در زمینه اهمیت تعلیم و تربیت دینی انجام دادند. نتایج نشان داد، مفاهیمی مانند: مشورت، تجربه عدالت، بخشش، صداقت، استقامت، احترام به والدین و حقوق بشر، از جمله ارزش‌هایی هستند که در تعالیم دینی قرآن و سنت پیامبران اسلامی تأکید شده است. این ارزش‌ها به دانش‌آموزان کمک می‌کنند تا اخلاقیات مثبت را در زندگی خود درک کنند و در روابط اجتماعی و حرفه‌ای به آنها عمل کنند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که مهم‌ترین الگوها: در نظر داشتن تفکر انتقادی در تربیت دینی، در نظر

گرفتن نظام یکپارچه رشد در مورد مسئله تربیت دینی و گنجاندن تربیت دینی در قالب برنامه درسی بوده است.

نیرومند و همکاران (۱۴۰۱)، الگوی تربیت دینی برای دوره متوسطه را طراحی کردند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که مهم‌ترین یافته‌ها: در نظر داشتن تفکر انتقادی در تربیت دینی، در نظر گرفتن نظام یکپارچه رشد در مورد مسئله تربیت دینی و گنجاندن تربیت دینی در قالب برنامه درسی بوده است.

ب) تحقیقات خارجی

Jorge & Veronica (2023)، پژوهشی در زمینه تربیت ارزش‌ها در مدارس انجام دادند. این مطالعه در نیم‌سال اول سال ۲۰۲۲ بر روی نمونه‌ای متشکل از ۱۶۰ مدرسه در ۱۷ کشور، عمدتاً در مدارس مسیحی در اسپانیا و مکزیک انجام شد. این پژوهش به تربیت اخلاقی به‌عنوان یک موضوع محوری در مدارس اشاره می‌کند که هم فضیلت و هم ارزش را در نظر می‌گیرد؛ همچنین توجه به ارزش‌ها مانند: صداقت، عدالت، احترام به دیگران، ارزش زمان، وفادارای به عهد، وجدان کاری برای معلمان بسیار مهم است و می‌تواند در رشد این‌گونه ارزش‌ها در شخصیت دانش‌آموزان کمک کند.

Thomas & et. al (2022)، پژوهشی در زمینه بررسی ارزش‌ها از نظر معلمان در برنامه درسی انجام دادند. روش پژوهش از نوع آمیخته بوده که ابتدا پژوهشگر با استفاده از مصاحبه به جمع‌آوری داده‌های اولیه پرداخت و سپس اقدام به طراحی پرسشنامه گردید. نتایج نهایی نشان داد در برنامه‌های درسی جدید بیشتر از برنامه‌های قدیمی به ارزش‌ها توجه شده، اما معلمان معتقدند از آنجایی که ارزش‌ها اساس یک جامعه را تشکیل می‌دهند، لذا باید نسبت به این برنامه هر سال تجدید عمل آید و مهم‌ترین ارزش‌ها می‌توان به: راستگویی، رعایت تفاوت بین افراد، توجه به نحوه ارتباط با دیگران، احترام به شخصیت افراد، توجه به وقت افراد و اهمیت زمان در زندگی، توجه به تغذیه که از عوامل مهم رشد است، آموزش و یادگیری درست و تأکید بر پژوهش در برنامه درسی از مهم‌ترین ارزش‌ها می‌باشد.

Yalcin (2022)، در پژوهشی با عنوان نقش تربیت اخلاقی در ساخت فرد و جامعه انجام داد. در این پژوهش، پژوهشگر به نقش تربیت اسلامی در ساختن جامعه و فرهنگ اسلامی پرداخت. مهم‌ترین روش‌های آموزش و پرورش و تربیت فرهنگی و اخلاقی در ساختن تمدن انسانی را در خود جای داده است که از جمله آن‌ها، می‌توان به امور زیر، اشاره نمود:

۱- آگاه کردن نسل‌ها به مهندسی این نوع تمدن و فرهنگ با همه ابعاد.

۲- معرفی و تعیین بهترین راه‌ها برای وصول به این نوع تمدن.

۳- فهماندن و قانع کردن نسل‌ها نسبت به اهمیت و ضرورت این نوع تمدن.

۴- ایجاد اعتماد به نفس در نسل‌ها به اینکه خود قادر به ایجاد تمدن خویش هستند.

در خصوص تربیت دینی تا به حال الگوهای گوناگونی در پژوهش‌های علمی تدوین شده است که در جدول ۱ به برخی از آن‌ها که در حوزه تربیت دینی کودکان صورت گرفته یا ارائه دهنده الگو فردی شاخص بوده است، اشاره می‌کنیم.

جدول ۱: الگوهای تربیت دینی

Table 1: *Religious Education Models*

عنوان الگو و پژوهشگر	نتایج
As a Model and Researcher	*Results*
الگوی تربیت شهروندی برای دانش آموزان دوره ابتدایی، برآمده از مؤلفه‌های مکتب اسلام (کرمی و همکاران، ۱۴۰۰)	یافته‌های پژوهش حاکی از شناسایی ۳۰ مؤلفه جهت تربیت شهروندی از منظر اسلام در ابعاد چهارگانه اخلاقی ـ اعتقادی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بود که در ادامه ۲۲ مؤلفه از قبیل: انسان در جستجوی خداوند، لزوم تربیت دینی، مهرورزی و بخشش در پرتو تربیت، احیای باورهای فطری، پرورش روحیه عدالت‌خواهی، توجه به میانه‌روی، قانون‌گرایی، تأکید بر مشورت و پذیرش خردجمعی، تشویق پرسشگری، منزلت سخت‌کوشی، قناعت‌پیشگی و ... به‌عنوان مؤلفه‌های الگوی تربیت شهروندی در دوره ابتدایی شناسایی شد
الگوی برنامه درسی معنوی (سلیمانی و همکاران، ۱۴۰۰)	ابعاد شناسایی شده برای الگوی برنامه درسی معنوی، شامل بایسته‌های پیش قراردادی، بایسته‌های قراردادی، بایسته‌های پس قراردادی، بایسته‌های فراتر از پس قراردادی، فراروندگی و فروروندگی هستند
الگوی تربیت اعتقادی و اخلاقی کودک در دوره سیادت (هفت سال اول) بر اساس تعالیم اسلامی (نیکومنش و همکاران، ۱۳۹۹)	نتایج به‌دست آمده از تحقیق نشان می‌دهد که مربیان و والدین لازم است در استفاده از روش‌های تربیتی اسلام برای تربیت کودکان در دوره سیادت (هفت سال اول) به مسئله الگوسازی با روش‌های متعددی که در قرآن و سیره معصومان (ع) وجود دارد از جمله تقلید از بزرگ‌ترها، سلام دادن، دعوت عملی، عمل کردن به وعده، ملاطفت با کودکان و اطاعت از دستورات الهی توجه ویژه نمایند

عنوان الگو و پژوهشگر	نتایج
As a Model and Researcher	*Results*
الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی بر اساس دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی (امیدی و همکاران، ۱۴۰۱)	نتایج نشان داد که برنامه درسی تربیت اخلاقی فعالیت‌هایی است که به منظور ایجاد دانش، صفات و رفتارهای اخلاقی در متربی پیش‌بینی می‌شود و شامل چهار عنصر اهداف، محتوا، روش‌های یاددهی ـ یادگیری و روش‌های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی است. اهداف ذیل دو دسته غایی (رسیدن متربی به مقام خلیفه‌اللهی و قرب به کامل مطلق) و واسطه‌ای (شناخت جنبه‌های گوناگون خویشتن، شناخت خدا، اندیشیدن قبل از انجام عمل، تبعیت از حق در امور و قضاوت‌های اخلاقی، آگاهی و عمل به مسئولیت‌ها، تقویت نیروی اراده، زیبایی‌بینی در افعال خدا، کسب آمادگی برای خدمت به خلق، معرفت بر نتیجه دنیوی و اخروی نیات و عملکردهای اخلاقی) تنظیم شد
الگوی فرهنگ سازمانی با رویکرد اسلامی و مبتنی بر نهج¬البلاغه (عسکری وزیری و همکاران، ۱۳۹۱)	حاصل این پژوهش به صورت الگوی نهایی فرهنگ سازمانی با ابعاد اخلاص، رهبری خدمتگزار، یادگیری و دانش افزایی، وجدان کاری، شایسته‌سالاری، بهبود مستمر، مردم‌داری، نظم و انظباط، مشورت و هم‌اندیشی، خودارزیابی، معنویت، عدالت نمود یافته است

در این بخش محقق سعی داشت با توجه به ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش ابعادی که بیشترین فراوانی را در بین پژوهش‌های انجام شده داشتند را شناسایی کند و به‌عنوان ابعاد اولیه برای ارائه الگو مفهومی استفاده نماید؛ که از مجموع مطالعات انجام شده در مورد ابعاد به شرح زیر است:

الگوی مفهومی پژوهش حاضر از بررسی الگوهای متعددی در زمینه تعلیم و تربیت اسلامی بدست آمد. این الگو شامل ۴ بعد زیر است: نیروی انسانی که بر اساس الگوی عقیلی و همکاران (۱۳۹۷) و عباسپور و همکاران (۱۳۹۸)، بعد فرایندهای ذهنی بر اساس الگوی ماهر و بختیاری و همکاران (۱۳۹۷) و کشانی فراهانی و همکاران (۱۴۰۱)، بعد فرایندهای آموزشی بر اساس الگوی نیکومنش و همکاران (۱۳۹۹)، عقیلی و همکاران (۱۳۹۷)، بعد رفتار و ارزشیابی بر اساس الگوهای ماهر و بختیاری و همکاران (۱۳۹۷) و عقیلی و همکاران (۱۳۹۷) بدست آمد. در شکل زیر الگوی مفهومی پژوهش حاضر نشان داده شده.

شکل ۱: الگوی مفهومی پژوهش حاضر (مستخرج: پژوهشگر)

Figure 1: *Conceptual Model of the Present Study (Extracted By Researcher)*

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی، از نظر داده‌ها کیفی، و از نظر ماهیت و نوع مطالعه تحلیل مضمون[1] می‌باشد. تکنیک تحلیل مضمون روشی برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی است و به تحلیل متون می‌پردازد. تحلیل مضمون، اولین روش تحلیل کیفی است که پژوهشگران باید یاد بگیرند. این روش، مهارت‌های اساسی مورد نیاز برای بسیاری از تحلیل‌های کیفی را فراهم می‌کند. تکنیک تحلیل مضمون، فرایندی برای تحلیل داده¬های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. واژه ضمنی به‌طور کلی مبین تکرار است؛ بنابراین اگر مسئله‌ای یک‌بار در متن داده‌ها آورده شود نمی‌توان آن را به‌عنوان مضمون در نظر گرفت مگر اینکه نقش برجسته‌ای در تجزیه و تحلیل داده‌ها داشته باشد.

[1] thematic analysis

حوزه پژوهش حاضر شامل اسناد و کتب می‌باشد که عبارتند از: قرآن کریم، نهج‌البلاغه، صحیفیه سجادیه است. روش تعیین حجم نمونه: روش تعیین حجم نمونه در پژوهش‌های کیفی رسیدن به اشباع نظری می‌باشد، که در پژوهش حاضر بعد از انجام مصاحبه با ۱۰ خبره حوزه دینی و قرانی (که مشخصات ایشان در جدول ۲ بیان شده است) به اشباع نظری رسیدیم. روش نمونه‌گیری گیری هدفمند می‌باشد. برای تعیین باورپذیری در پژوهش حاضر از روش اعتبارسنجی «کدگذاران مستقل» استفاده شده است. هدف از این کار، اثبات روایی و پایایی تحلیل مضمون نیست، بلکه کمک به پژوهشگر است تا به‌طور انتقادی درباره ساختار مضامین پیشنهادی خود و تصمیماتی که درباره کدگذاری گرفته است، فکر کند. کدگذاری مستقل به‌عنوان راهی برای اجتناب از عدم عینیت تحلیل‌گر به کار می‌رود. برای نیل به این هدف، از افراد متخصص در زمینه موضوع پژوهش خواسته شد که متون مورد بررسی (متون تربیت اسلامی) را دوباره کدگذاری نمایند و سپس نتیجه حاصل از کدگذاری آنها با کدگذاری محققین مورد مقایسه قرار گرفت و در نتیجه آن، برخی از کدها مورد بازبینی قرار گرفتند. علاوه بر این با استفاده از تکنیک «ممیزی داور». دو نفر از متخصصان این حوزه (هم روش شناختی و هم محتوایی) فرآیند کدگذاری و استخراج مضامین و شبکه مضامین نهایی را نظارت کرده و نتایج نهایی آن را تأیید نمودند.

جدول ۲: مشخصات مصاحبه‌شوندگان

Table 2: *Interviewees' Characteristics*

مدرک تحصیلی	رشته تحصیلی	رتبه علمی	جنسیت	نام دانشگاه
Academic Degree	*Field of Study*	*Academic Rank*	*Gender*	*University Name*
دکترای تخصصی	قرآن و حدیث	استاد	مؤنث	دانشگاه امام صادق
دکترای تخصصی	قرآن و حدیث	دانشیار	مؤنث	دانشگاه آزاد اسلامی
دکترای تخصصی	قرآن و حدیث	دانشیار	مؤنث	پژوهشگاه علوم انسانی
دکترای تخصصی	قرآن و حدیث	استاد	مؤنث	دانشگاه امام صادق
دکترای تخصصی	قرآن و حدیث	دانشیار	مؤنث	دانشگاه آزاد اسلامی
دکترای تخصصی	قرآن و حدیث	دانشیار	مؤنث	حوزه علمیه
دکترای تخصصی	قرآن و حدیث	دانشیار	مؤنث	حوزه علمیه
دکترای تخصصی	قرآن و حدیث	استادیار	مؤنث	حوزه علمیه
دکترای تخصصی	قرآن و حدیث	دانشیار	مؤنث	حوزه علمیه
دکترای تخصصی	قرآن و حدیث	دانشیار	مؤنث	حوزه علمیه

برای اطمینان‌پذیری در پژوهش حاضر علاوه بر اینکه مضمون‌های فراگیر، سازمان‌دهنده و اصلی با مطالعه مبانی نظری، پیشینه پژوهش، اهداف پژوهش و منبع مورد بررسی انتخاب شده است، مضامین از نوع پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر بوده و پژوهشگر در محتوای مضامین دخل و تصرفی نداشته است و بنابراین از دقت و صحت بالایی برخوردار است. در ضمن نظریات و رهنمودهای گروهی از خبرگان نیز در این خصوص لحاظ شده و قبل از کدگذاری جرح و تعدیل نهایی به عمل آمده است، به این صورت که مضامین در مرحله اول توسط خود پژوهشگر از اسناد و مدارک اسلامی استخراج گردید و در مرحله دوم با مراجعه به خبرگان، مضامین مرتبط با گویه‌های پژوهش با نظارت آنان مجدداً شناسایی و استخراج شد که در جدول ۳ به برخی از آنها اشاره می‌شود. با مقایسه این دو مرحله و بر مبنای میزان توافق دو مرحله کدگذاری، ضریب اطمینان پذیری محاسبه شده است. بدین منظور از روش هولستی استفاده شده است که فرمول آن چنین است:

$$PAO = 2M\ (n1+n2)$$
$$PAO = 2.200/(200+252)=/.88$$

که در آن PAO به معنی درصد توافق مشاهده شده (ضریب اطمینانپذیری)، M تعداد توافق در دو مرحله قبل و بعد از نظر خبرگان، ۱ n تعداد مضامین مستخرج در مرحله اول (قبل از نظر خبرگان) و ۲n تعداد مضامین مستخرجه در مرحله دوم (پس از اعلام نظر خبرگان) می‌باشد. این رقم بین صفر (عدم توافق)تا یک (توافق کامل)متغیر است، که در این قسمت درصد توافق ۰/۸۸۳ می‌باشد یعنی نتایج از قابلیت اعتماد بالایی برخوردار است.

جدول ۳: نمونه‌هایی از مضامین مورد نظر خبرگان

Table 3: *Examples of Topics Considered by Experts*

مضامین سازمان‌دهنده	تعداد مضامین پایه
Number of Basic Themes	*Organizing themes*
تعهد و وجدان کاری	۵
محاسبه نفس	۹
فطرت مشترک	۴
طبیعت	۴
تغذیه	۵
مولد بودن	۵

مضامین سازمان‌دهنده	تعداد مضامین پایه
Number of Basic Themes	*Organizing themes*
نهی از اسراف	۱۲
خانواده	۴
دوری از تعصب	۷
نرم سخن گفتن	۸
تفاوت در ظرفیت‌ها	۴
عمل به علم	۹
اهمیت تجربه	۱۰
اهمیت سؤال	۶
هنر و زیباشناسی	۱۸

یافته‌های پژوهش

برای پاسخ به سؤال اصلی پژوهش که الگوی مفهومی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی کدام است ؟

بر مبنای اصول روش‌شناختی مورد استفاده در پژوهش حاضر جهت طراحی الگوی مفهومی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی، اسناد انتخاب شده بررسی و کدگذاری اولیه شدند. در مرحله اول که مرحله احصای مضامین پایه پژوهشگر به ۲۰۰ مضمون دست یافت. در مرحله دوم هنگام مراجعه به خبرگان واجرای مصاحبه با آنها ۲۰۰ مضمون پایه در قالب ۷ مضمون فراگیر، ۳۵ مضمون سازمان‌دهنده در آمد و در مرحله نهایی ۸ مضمون فراگیر، ۳۸ مضمون سازمان‌دهنده و ۲۵۲ مضمون پایه نهایی گردید؛ که الگوی بدست آمده در شکل زیر ترسیم شد:

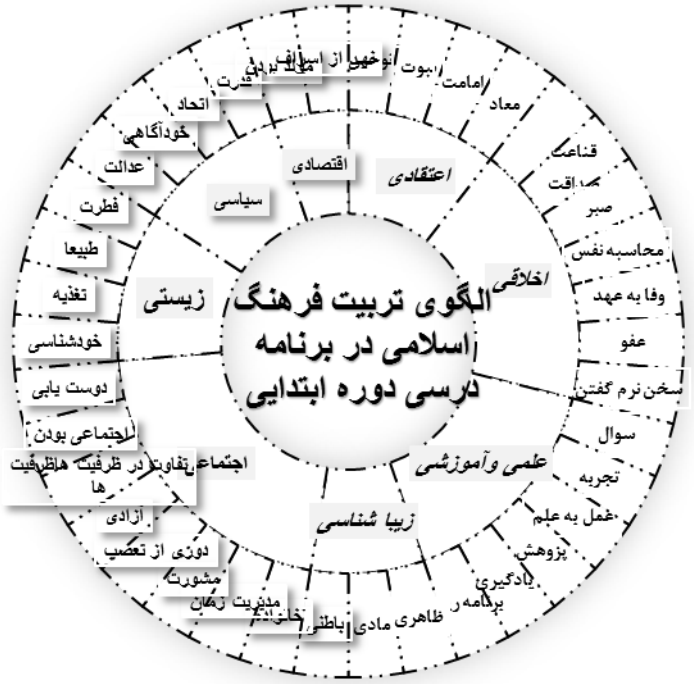

شکل ۲: الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی

Figure 2: *Islamic Culture Education Model in the Elementary School Curriculum*

چنانچه نمودار ۲ نشان می‌دهد الگوی مذکور که توسط خبرگان اعتباریابی شده است مشتمل بر ۸ مضمون پایه می‌باشد که عبارتند از: اعتقادی، اخلاقی، علمی، زیباشناسی، اجتماعی، زیستی، سیاسی و اقتصادی می‌باشد؛ همچنین هر کدام از مضامین پایه مشتمل بر تعدادی مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر می‌باشد.

برای پاسخ به سؤال دوم پژوهش، مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر سازنده الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی بر اساس اولویت کدامند؟

جدول ۴: مضامین بدست آمده الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی

Table 4: *The Themes Obtained From the Islamic Culture Education Model in the Elementary School Curriculum*

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
Overarching Themes	*Organizing Themes*	*Basic Themes*
اعتقادی	توحید	۹
	نبوت	۴
	امامت	۵
	معاد	۶
اخلاقی	قناعت	۶
	صداقت	۱۰
	صبر	۷
	محاسبه نفس	۹
	وفای به عهد	۱۲
	عفو وگذشت	۸
	نرم سخن گفتن	۸
علمی و آموزشی	اهمیت سؤال	۶
	اهمیت تجربه	۱۰
	عمل به علم	۹
	پژوهش	۴
	یادگیری	۵
	برنامه ریزی	۴
زیباشناسی	زیبایی ظاهری	۳
	زیبایی در امور مادی	۴
	زیبایی باطنی	۷
اجتماعی	خانواده	۴
	مدیریت زمان	۷
	مشورت	۸
	دوری از تعصب	۷
	تفاوت در ظرفیت‌ها	۸
	اجتماعی بودن	۴

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
Overarching Themes	*Organizing Themes*	*Basic Themes*
	دوست‌یابی	۸
	آزادی واراده انسان	۹
زیستی	خودشناسی	۶
	تغذیه	۴
	طبیعت ورشد	۴
	فطرت مشترک	۵
سیاسی	عدالت	۱۱
	خوداتکای و عزت‌طلبی	۵
	اتحاد	۴
	قدرت	۵
اقتصادی	مولد بودن	۵
	نهی از اسراف	۱۲

بعد از نهایی شدن مضامین الگوی مذکور اقدام به ترسیم شبکه مضامین الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی گردید که در شکل زیر آمده است:

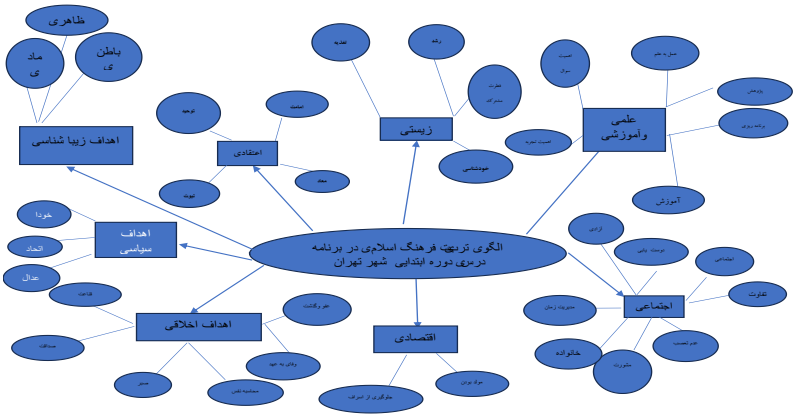

شکل ۳: نقشه مضامین الگوی تربیت فرهنگ اسلامی در برنامه درسی دوره ابتدایی

Figure 3: *Map of the Themes of the Islamic Culture Education Model in the Elementary School Curriculum*

بحث و نتیجه‌گیری

- مضامین فراگیر الگوی حاضر عبارتند از: اعتقادی، اخلاقی، علمی، زیباشناسی، اجتماعی، زیستی، سیاسی و اقتصادی می‌باشد. در مورد مضمون اعتقادی که بر اساس اهداف اعتقادی دوره ابتدایی استخراج شد، که خود شامل چهار مضمون سازمان‌دهنده (توحید، نبوت، امامت و معاد) می‌باشد؛ می‌توان گفت نخستین نشان امتیازی دین اسلام و بارزترین شعار آن، این است که قبل از هر چیز بر عقیده تأکید می‌کند. پیامبران الهی از عهد آدم تا خاتم‌الرّسل با همه اختلافات فرعی و شاخه‌ای، حامل یک پیام و وابسته به یک مکتب بوده‌اند و همگی به سوی یک عقیده معین (که از سوی خداوند متعال وحی شده بود) فرا می‌خواندند. لذا اگر عمل بدون عقیده و هدف باشد، هیچ‌گونه ارزشی ندارد و تا زمانی که تمام این‌گونه کوشش‌ها بر اساس عقیده‌ای که پیامبران آورده‌اند و به سوی آن‌ها دعوت نموده‌اند، پایه‌گذاری نشده باشد، فاقد هر گونه اعتبار است؛ و پایه‌ریزی عمل به شعایر اسلامی می‌توان از طریق گنجاندن آنها در برنامه درسی و القای آنها بوسیله معلمان و مسئولان آموزش و پرورش می‌باشد.

- مضمون اخلاقی دومین مضمون فراگیر الگوی تربیت اسلامی مدارس ابتدایی می‌باشد که بر اساس اهداف اخلاقی دوره ابتدایی استخراج شد، که خود این مضمون شامل هفت مضمون سازمان‌دهنده عبارتند از: قناعت، صداقت، صبر، محاسبه نفس، وفای به عهد و عفو و گذشت و نرم سخن گفتن است. مقوله ارزش‌شناسی بر همه جنبه‌های تعلیم و تربیت اثر دارد. اصولاً ارزش‌های اخلاقی، روح نظام تربیتی در رئالیسم اسلامی را تشکیل می‌دهد و مانند خونی در تمام پیکره دستگاه تعلیم و تربیت جاری است. نظام تربیت رسمی و عمومی در دوره‌های مختلف تحصیلی در موضوع ارزش‌های اخلاقی و انسانی دارای خصلت گریز از برنامه‌ریزی است. با وجود ارزش رسمی بالای تربیت ارزش‌های اخلاقی و انسانی اما در عمل نظام به‌طور جدی وارد این عرصه نشده است.

- تربیت دینی نیز عموماً در کشور اسلامی ما به‌عنوان یک ماده درسی مستقل ارائه می‌شود و بیشتر به طرح مباحث اعتقادی و احکام شرعی پرداخته می‌شود. این در حالی است که، احیای ارزش‌های مشترک انسانی و نیز ارزش‌های اصیل اسلامی، شرط لازم برای حاکمیت بخشیدن به اسلام در جامعه ماست. در چنین جامعه‌ای علاوه بر افراد و خانواده‌ها، حکومت نیز با ساز و کارهای مختلف می‌تواند در نهادینه‌سازی این ارزش‌ها و اصول ماندگار گام‌های اساسی بردارد که در این راستا توجه به برنامه درسی و محتوای کتب در درونی کردن و نهادینه‌سازی این امر مهم نقش حیاتی خواهند داشت.

- سومین مضمون فراگیر الگوی تربیت اسلامی دانش‌آموزان دوره ابتدایی اهداف علمی می‌باشد که بر اساس اهداف علمی دوره ابتدایی استخراج شد. خود شامل مضامین (برنامه‌ریزی، آموزش، پژوهش، عمل به علم، اهمیت تجربه و اهمیت سؤال) می‌باشد. تاریخ بشر با آموختن و تعلیم و تربیت آغاز می‌شود، انسان‌ها از روزگار کهن و آن زمان که پا به عرصه تاریخ و حیات خود گذاشتند، شروع به آموختن و کشف راز و رمز اطراف خود و انتقام مفاهیم و اطلاعات به منظور بیان دیدگاه و نظرات خود نمودند و انسان‌ها از همان ابتدای خلقت تا به امروز که از راه‌های گوناگون دانش و اطلاعات خود را بدست می‌آورد بر اهمیت و نقش علم و دانش در زندگی خود پی برده بودند. در ادیان گوناگون به تناسب به فراگیری علم و دانش تأکید و توصیه شده است اما هیچ دینی همانند اسلام و به اندازه آن مسلمانان را به آموختن علوم گوناگون و یا دادن آن به دیگران به منظور رواج علم و دانش میان مردم تأکید نکرده است.

- معلمان بعنوان عضوی از مهم‌ترین اعضای فرایند تعلیم و تربیت هستند می‌بایستی بر چگونگی یادگیری و سؤال کردن دانش‌آموزان توجه ویژه‌ای داشته باشند. پرسیدن و پاسخ دادن به سؤالات در کلاس به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد تا در ارتباط دو طرفه با شما شرکت کنند. معلم بهتر می‌تواند تفکر آنها را درک کند و آنها می‌توانند از حمایت شما برای حل مشکلات خود یادگیری و آموزشی خود استفاده کنند. همچنین به سایر دانش‌آموزان فرصتی می‌دهد تا تجربیات فرهنگی ـ اجتماعی خود را در مورد یک سؤال به اشتراک بگذارند و از یکدیگر بیاموزند. به‌علاوه، تشویق دانش‌آموزان به پرسیدن سؤال می‌تواند به معلم کمک کند شکاف‌های یادگیری آنها را مشخص کنید. این یک راه ساده برای تعیین و تمرکز روی موضوعاتی است که دانش‌آموز ممکن است به تمرین بیشتری نیاز داشته باشد. هنگامی که یک دانش‌آموز یک سؤال را بپرسد، دانش‌آموزان دیگر ممکن است همین سؤال را داشته باشند اما آنقدر استرس داشته یا عصبی باشند که نمی‌توانند صحبت کنند.

- بنابراین گنجاندن روش‌های نوین تدریس مانند روش پرسش و پاسخ در برنامه درسی دوره ابتدایی می‌تواند کمکی به پیشبرد اهداف تربیتی این دوره داشته باشد.

- چهارمین مضمون الگوی تربیت فرهنگ اسلامی دوره ابتدایی توجه به زیباشناسی می‌باشد که خود این مضمون نیز که بر اساس اهداف زیباشناسی دوره ابتدایی استخراج شد، دارای سه مضمون سازمان‌دهنده می‌باشد (ظاهری، باطنی و امور مادی) است. به همان اندازه که هنر در زندگی انسان تأثیرگذار بوده است، در رشد و تحول کودکان نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. از طرفی هنر با توجه به ماهیت محتوایی و ظرفیت مسئله‌مدار و ارتباط بیشتر با

زندگی عینی کودکان می‌تواند بستر مناسبی را جهت تحقق برنامه درسی در دوره ابتدایی فراهم آورد. با استفاده از روش‌های زیبایی‌شناسی در برنامه‌ریزی درسی دانش‌آموزان نسبت به مسائل حساس‌تر می‌شوند، چون بینش خوبی به جهان کسب می‌کنند. بنابراین در پژوهش حاضر با عنایت به تفکیک‌ناپذیری شناخت از عاطفه، رویکرد هنر و زیبایی‌شناسی به‌عنوان یک رویکرد مبنا در برنامه درسی مسئله‌محور مطرح می‌شود. در مورد کاربرد یادگیری مسئله‌محور و رویکردهای زیبایی‌شناسی در برنامه درسی می‌توان ادعان کرد که استفاده از ظرفیت‌های مسئله‌مداری و رویکردهای هنری در ایجاد میل و انگیزه برای یادگیری عمیق و معنادار دانش‌آموزان بسیار با اهمیت است و فضای لذت‌بخشی برای تجربه یادگیری چالش‌برانگیز، انگیزشی، لذت‌بخش و اجتماعی دانش‌آموزان مهیا می‌کند. در واقع، از مهم‌ترین جنبه‌های نوآوری پژوهش، تلفیق ساختار هنری و زیباشناختی در پرورش کارکردهای شناختی و مهارت‌های حل مسئله است.

- مضمون فراگیر بعدی، اجتماعی بودن الگوی تربیت فرهنگ اسلامی دوره ابتدایی می‌باشد که بر اساس اهداف اجتماعی دوره ابتدایی استخراج شد. شامل ۸ مضمون سازمان‌دهنده (خانواده، مدیریت زمان، مشورت، پوری از تعصب، تفاوت در ظرفیت‌ها، اجتماعی بودن انسان، دوست‌یابی و آزادی اراده) می‌باشد. اسلام به‌عنوان یک دین کامل، علاوه بر توجه به مسائل فردی انسان، به بُعد اجتماعی او و ارتباطش با دیگر انسان‌ها، در مجموعه متشکلی که آن را جامعه می‌نامیم، عنایت فراوانی دارد. بعبارت دیگر، انسان موجودی است برتر از سایر موجودات عالم، با ابزارهای خارق‌العاده‌ای چون عقل و اراده و اختیار، اما همین انسان برای شکوفایی عقل و جهت‌دهی صحیح به اراده و اختیارش، نیاز به تعلیم و تربیت دارد و به همین دلیل تربیت، از اهم مسائل زندگی هر انسان بوده و شکل‌گیری شخصیت هر انسانی وابسته به تربیت اوست. از سوی دیگر با توجه به این که خداوند انسان را به گونه‌ای آفریده است که برای رفع نیازهای متعدد خود با اجتماع و در اجتماع زندگی کند، لذا می‌توان گفت که تربیت امری تنها فردی نبوده، بلکه جنبه اجتماعی آن نیز دارای اهمیت زیادی می‌باشد. نظام تربیت اجتماعی عبارت است از مجموعه اندیشه‌ها، نظریه‌ها و تدابیری که به‌طور منظم و سازمان‌یافته، موجبات تعالی جامعه و افراد آن را در زمینه‌های مختلف فراهم می‌آورد. این مجموعه نظریه‌ها و تدابیر را می‌توان در قالب مبانی، اصول و روش‌های تربیت اجتماعی دسته‌بندی نمود. باید توجه داشت که هر مکتب و اندیشه‌ای دارای دیدگاه‌های خاصی بوده و مبانی، اصول و روش‌های متفاوتی را برای تربیت اجتماعی ارائه می‌کند، لذا با توجه به این که جامعه ما یک جامعه اسلامی است، لذا مبانی تربیت اجتماعی

می‌بایستی نشأت گرفته از تفکرات مکتب تربیتی اسلام می‌باشد؛ و مناسب‌ترین راه برای اعمال و بکارگیری این مبانی از طریق برنامه‌ریزی درسی می‌باشد. انسان محصول تعلیم و تربیت است اما، در این فرایند لازم است به خصوصیات او بعنوان یک بخشی از اجتماع توجه کرد مثلاً به تفاوت‌های موجود میان دانش‌آموزان توجه نمود؛ و معلمان باید این مهم را مورد تأکید قرار دهد. به‌عبارت دیگر، مسئولان تعلیم و تربیت باید به تفاوت‌های موجود میان افراد و متربیان توجه کنند؛ و نادیده گرفتن این تفاوت‌ها در مسیر تربیتی موجب از بین رفتن جوهر استعداد دانش‌آموزان می‌گردد.

- ششمین مضمون فراگیر بدست آمده توجه به بعد زیستی و بدنی کودکان در مراحل تربیت می‌باشد، که بر اساس اهداف زیستی دوره ابتدایی استخراج شده و شامل چهار مضمون سازمان‌دهنده (خودشناسی، فطرت مشترک، زبیعت در رشد افراد و تغذیه) می‌باشد. محیط زیست سالم و متوازن از نعمت‌های ارزشمندی است که خداوند به بندگان خویش ارزانی داشته است. اما انسان متجدد این توازن را بر هم زده است و اکنون نظاره‌گر فرو ریختن بت‌های دست‌ساخته خویش است و خود را ناگزیر از تغییر در مبانی اخلاقی و تربیتی و تجدید نظر در رفتار با جهان طبیعت پیرامونش می‌بیند تا به کسب هماهنگی تازه‌ای با آن نائل گردد. جهان‌بینی، اخلاق و معنویت در سلوک با طبیعت و حرمت نهادن به آن ارتباط مستقیمی دارد. در این رابطه در مکتب تربیتی اسلام، آموزه‌های اصیل و غنی از تربیت زیست محیطی وجود دارد که می‌تواند به‌عنوان یک تضمین درونی مطمئن عمل نماید و انسان را به‌عنوان خلیفه و جانشین بر زمین، امانت‌دار و مسئول در قبال آفریده‌های خداوند بار آورد و انسان در پرتو باورهای سالم و با کمک فرهنگ‌سازی و تحکیم مبانی اخلاقی در جامعه به گونه‌ای تربیت شود که به ساز و کارهای الزامی کمترنیازمند باشد. آموزش و پرورش می‌تواند با آگاه‌سازی دانش‌آموزان، خانوده‌ها ومعلمان از طریق محتوای کتب درسی، تخصیص زمان‌های بیشتر به دروسی مانند تربیت بدنی و توجه جدی‌تر به این‌گونه دروس گام مهمی در این زمینه انجام دهد.

- یکی دیگر از مضامین تربیت، تربیت سیاسی است که بر اساس اهداف سیاسی دوره ابتدایی استخراج شد. نظام‌های سیاسی از طریق آن می‌توانند ارزش‌های خاص خود را در افراد نهادینه کنند. با ظهور دوره رنسانس، در مفهوم تربیت سیاسی تغییر و دگرگونی رخ داد که باعث چرخش سیاست از اخلاق به سمت قدرت شد و این چرخش پایه و اساس تربیت سیاسی غرب را شکل داد، اما در دیدگاه اسلام سیاست در خدمت اخلاق و تربیت است. در این پژوهش مضمون فراگیر بعدی توجه به تربیت سیاسی کودکان است که خود شامل

(عدالت، قدرت، اتحاد و خود اتکای و عزت‌طلبی) می‌باشد که تنظیم محتواهای مختلف بر اساس این عناوین مهم و مؤثر است.

- توجه به اهمیت تربیت بعد اقتصادی در جوامع امروز امری انکارناپذیر است، مضمون فراگیر بعدی، اقتصاد و تربیت اقتصادی افراد می‌باشد که خود شامل دو مضمون سازمان‌دهنده مولد بودن و نهی از اسراف می‌باشد و بر اساس اهداف اقتصادی برنامه درسی دوره ابتدایی استخراج شده.

- تربیت اقتصادی یکی از مسائل مهم آموزش و پرورش به‌شمار می‌رود و برای سلامت اقتصاد ملی هر جامعه‌ای حیاتی است. تربیت اقتصادی مبتنی بر مبانی فقهی، می‌تواند به رشد و سالم‌سازی اقتصادی یاری رسانده و گسترش عدالت اجتماعی و برخورداری عموم مردم از رفاه اقتصادی را در پی داشته باشد. اقتصاد از بنیان‌های اساسی زندگی است. توانایی مدیریت اقتصادی در زندگی شخصی و حرفه‌ای وابسته به دانش و مهارتی است که از سنین اولیه کودکی شکل می‌گیرد. از این روست که برنده جایزه نوبل اقتصاد، پروفسور آمارتیاسن، بر این باور است که یادگیری سواد مالی در دوره کودکی، نسل آینده جامعه را برای زندگی با توانایی مالی مطلوب آماده می‌سازد. تربیت کودک و آموزش مهارت‌های مختلف به او مقطعی نیست بلکه فرایندی است که باید از ابتدا آن را پایه‌گذاری کرد. یکی از این مهارت‌ها هم روش درست خرج کردن پول یا پس‌اندازکردن آن است که بهتراست از همان ابتدا کودک توسط نهادهای تعلیم و تربیت و از طریق دروس مختلف بصورت محتوا آن را فرا بگیرد. نتایج تحقیقات مختلف اهمیت توجه به آموزش‌های اولیه خرید کردن و مدیریت مالی و مفاهیم بودجه خانواده و همچنین مزایای آموزش در مورد پول به کودکان را خاطر نشان می‌سازد. لذا نهادهای تربیتی می‌بایستی به این امر بصورت جدی‌تر توجه کنند. این یافته‌ها با یافته‌های پژوهشگرانی مانند: باقری کراچی (۱۴۰۲)، از حیث اخلاق و آموزش، زمانی (۱۴۰۲)، از حیث ارزش‌های مانند: عدالت، صداقت، مشورت، تجربه، عفو و بخشش، نیرومند و همکاران (۱۴۰۱)، از حیث مؤلفه‌های اعتقادی، اخلاقی، علمی و آموزشی، امیری و همکاران (۱۴۰۱)، از حیث آموزش و علم، کرمی و همکاران (۱۴۰۰)، از حیث اخلاق، اعتقاد، اجتماعی و سیاسی، آموزشی، یالجن (۲۰۲۲)، از حیث یادگیری و آموزش، عبود و عبدالعال (۲۰۲۰)، از حیث آموزش همسو بودند.

محدودیت‌های پژوهش

در پایان، موارد زیر را به‌عنوان محدودیت‌های پژوهش می‌توان عنوان کرد:

۱- انجام مصاحبه‌های باخبرگان بسیار وقت‌گیر بوده و بدلیل مشغولیت آنها گاهی مجبور به مراجعه مکرر برای یک نفر تا مصاحبه به اتمام برسد.

۲- حساسیت‌های فرهنگی و دینی: برخورد با موضوعات حساس دینی نیازمند دقت و احترام به باورهای مخاطبان است.

۳- تفسیرهای متفاوت: تفسیر متون دینی ممکن است بسته به فرهنگ، زمان و شخص تفسیرکننده متفاوت باشد.

پیشنهادات پژوهش

۱- دعوت از متخصصین جهت برگزاری جلسات توجیهی برای خانواده‌ها در زمینه اهمیت رشد همه‌جانبه کودک (اقتصادی، زیستی، اجتماعی و ...) نه فقط آموزشی و چگونگی تشکیل شالوده و هویت فردی در این سن تا زمینه همکاری میان خانواده و مدرسه فراهم و فرایند رشد به نحو احسن اجرا گردد.

۲- توجه به سن دانش‌آموزان در تهیه محتوای آموزشی و تلاش برای ایجاد هماهنگی بین نیازهای دانش‌آموزان و نیازهای مدرسه و جامعه در زمینه تعلیم و تربیت دینی جهت کاربردی کردن این فرایندها در زندگی روزمره کودکان باعث استحکام ارزش‌ها و مفاهیم تعلیم و تربیت اسلامی می‌شود.

۳- فراهم کردن زمینه ارتباط برای معلمان و مدرسان با حوزه‌های علمیه جهت استفاده از تجارب و علم کارشناسان موجود در حوزه‌ها در صورت نیاز.

۴- کتب دین و زندگی و قرآن فرصت و ظرفیت بیشتری در القاء مفاهیم دینی دارند. بنابراین پیشنهاد می‌شود، در تربیت دینی دانش‌آموزان تخصصی‌تر عمل کنند. ادبیات سنگین کتب دینی موجب خشکی درس می‌شود. تنوع مباحث در کتب دینی از خشکی آن می‌کاهد.

۵- توجه به نیازهای دانش‌آموزان و علایق آنان به مباحث و استفاده از نظرات آنان در طراحی دروس، امری هوشمندانه است. استفاده از روش‌های مانند روش الگویی و ارائه الگو از شخصیت‌های دینی و متفکران بزرگ و شناخته شده که مورد قبول دانش‌آموزان است می‌تواند اعتماد آنان به مطالب را بیشتر و اهمیتش را آشکار کند.

References:

Abbaspour, A.; Asare, A.; Sobhani Nejad, M.; Ghodsi, A. (2019). "Design and validation of the moral education curriculum model for the first secondary school with an emphasis on the fundamental transformation document of education in the Islamic Republic of Iran", Education and Learning Research, Vol. 16, Issue 2, Serial Number 30, pp. 169-183. (Persian).

Adams, D.; Kutty, D.; Zabidi, D. (2017). "Educational leadership for 21th century", International online journal of educational leadership, 1(4).

Aghili, S. M.; Alam Al-Hoda, J.; Fathi Vajargah, K. (2018). "Designing a moral education curriculum model in the primary school of the Iranian educational system", Research Teaching, Vol. 6, Issue 4 - Serial Number 2, pp. 1-23. (Persian).

Askari Vaziri, A.; Zarei Matin, H.; Amiri, A. N. (2012). "Presenting a model of organizational culture components with an Islamic approach and based on Nahjul-Balagha", Management in Islamic Universities, 1(3), 401-422. SID. https://sid.ir/paper/ 242356/fa. (Persian).

Bagheri Karachi, A.; Zare-Sheibani, K.; & Ziaie-Nejad, P. (2023). "Challenges of Teaching Islamic Ethics to Elementary School Students. Educational Sciences from an Islamic Perspective", 11(23), 67-93. doi: 10.30497/esi.2024.245335.169. (Persian).

Davis, S. (2020). Management of Culture Makers, Translated by Naser Mirsapasi and Parichehr Motamed Gorji, Tehran, Morvarid Publications. (Persian).

Kalantari, E. (2022). The Quran and How to Respond to the Needs of the Time, Tehran: Maarif Publishing House. (Persian).

Karami, N.; Kachoian Javadi, R.; Ghadami, M.; Mohebbi, A. (2021). "Designing a Citizenship Education Model for Elementary School Students, Based on the Components of the Islamic School", Applied Issues of Islamic Education and Training, 6 (4): 52-31. (Persian).

Kardan, A. M. (2021). The Path of Educational Ideas, Tehran: Samt Publications. (Persian).

Keyshani Farahani, E.; Najafi, M.; Bakhtiar Nasrabadi, H. Sotoudeh Nia, M. R. (2022). "Designing a Dynamic System Model of Education and Training in the Education of the Islamic Republic of Iran", New Educational Ideas, Vol. 18, Issue 4 - Serial Number 66, pp. 163-189. (Persian).

Mahro Bakhtiari, H.; Rashidi, M. M.; Mohammadi, M. (2018). "Components and indicators of Islamic education from the perspective of the Holy Quran, Marafat Magazine (Continuous 254)", February 2018, No. 11, pp. 101-123. (Persian).

Marzooghi, R.; Rezaian, S. (2019). "The model of the Islamic school of wisdom from the perspective of the educational implications of reason", Educational Sciences from the perspective of Islam, No. 24, pp. 5-35. (Persian).

Meshbaki, A. (2019). Organizational Behavior Management. Tehran: Termeh Publications. (Persian).

Najafi, H.; Maleki, H.; Subhaninejad, M. Misbah, A. (2019). "Designing a curriculum model for religious identity in the first year of secondary school", Curriculum Studies, Vol. 16, No. 61-Consecutive issue, pp. 59-92. (Persian).

Nikomanesh, A.; Izadi, M.; Rafiei Shamsabadi, H.; Vakili, N. (2020). "Designing a model of religious and moral education for children in the period of sovereignty (the first seven years) based on Islamic teachings", Basirat ve Tarbiyat Islami, 17(55), 145-165. SID. https://sid.ir/paper/409539/fa. (Persian).

Niroumand, Z.; Mohabi, A.; Vakili, N. (2021). "Presenting a model of religious education for secondary school students with an invigorating approach", based on verses and narrations. Islam and Social Studies, 10 (Issue 2(38), 161-192. (Persian).

Omidi, M.; Sobhani-Nejad, M.i; Mirza Mohammadi, M. H.; Imani Naini, M. (2022). Designing a Moral Education Curriculum Model Based on the Perspective of Ayatollah Javadi Amoli, Research in Islamic Education Issues, Vol. 30, No. 57, P. 151-199. (Persian).

Soleimani, F.; Lai, S.; Karamafrouz, M. J.; Kaviani, E. (2021). "Design and Validation of a Spiritual Curriculum Model", Educational Sciences from an Islamic Perspective, 9(17), 265-294. SID. https://sid.ir/paper/964225/fa. (Persian).

Thomas, P.; Oeschger, E.; Makarova, A.; Doring, K. (2022). "Values in the School Curriculum from Teacher's Perspective: A Mixed-Methods Study", International Journal of Educational Research Open, Vol. 3, 100190, pp:1-12.

Veronica Fernandez, E. & Jorge Lopez, G. (2023). "Virtues and values education in schools: a study in an international sample", Journal of Beliefs & Values ,Studies in Religion & Education,Vol. 45, 2024 - Issue 1, Pp. 69-85 .

Yaljin, M. (2022). Dur er-Tarbiyat al-Akhlaqiya al-Islamiyya fi bina al-fard wal-jamat wa al-hadara al-insaniyah, Dar-e-Alam al-Kutb, Riyadh, Saudi Arabia.

Zamani, A.; Sarmasti, F.; Jafari, Z.; Sanei Moghadam, Z. (2023). The Importance of Religious Education in the Education of Students, The First International Conference of Top Teachers and Leading Schools in the Third Millennium, Bushehr, https://civilica.com/doc/1937411. (Persian).

Designing the Pattern of Islamic Culture Education in the Curriculum of the Elementary School (Sample Study of Education in Tehran)

Zeinab Khansari[1], *Alireza Araghieh (Ph.D)*[2]
Abbas Khorshidi (Ph.D)[3], *Mojtaba Moazami (Ph.D)*[4]

Doi: 10.22055/qjsd.2026.50181.3109

Abstract:

The present qualitative study aimed to design a model for Islamic cultural education in the elementary school curriculum of Tehran. Utilizing thematic analysis, the research was grounded in key Islamic sources, including the Holy Qur'an, Nahj al-Balagha, and other foundational texts. Through purposive, criterion-based sampling, 200 initial themes were identified, reaching theoretical saturation. The coding and categorization of these themes were followed by the application of the Content Validity Ratio (CVR) to ensure content validity, alongside the calculation of reliability coefficients to confirm the trustworthiness of the findings. Initially, six global themes and 35 organizing themes were extracted. Subsequent expert interviews and further refinement led to the development of eight global themes-doctrinal, ethical, scientific, aesthetic, social, biological, political, and economic-along with 38 organizing themes and 252 basic themes. The final framework presents a comprehensive model for integrating Islamic cultural education into the elementary curriculum. The findings emphasize the role of religious and cultural values in shaping a holistic educational experience that addresses students' intellectual, moral, and social growth. This model provides valuable insights for curriculum developers and policymakers aiming to align educational content with Islamic cultural principles in primary education.

Key Concepts*: Culture, Religious Education, Curriculum, Elementary School*

[1] Department of Educational Management, Ki.C., Islamic Azad University, Kish, Iran, zeinabkhansari66@gmail.com
[2] Associate Professor, Department of Curriculum Planning, Faculty of Educational Sciences, Islamic Azad University, Islamshahr Branch, Islamshahr, Iran (Corresponding Author), a.araghieh@iau.ir
[3] Professor, Department of Educational Management, Faculty of Educational Sciences, Islamic Azad University, Islamshahr Branch, Islamshahr, Iran, khorshidi@iau.ac.ir
[4] Assistant Professor, Department of Higher Education Management, Faculty of Management and Social Sciences, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran, moazemi@iau-tnb.ac.ir

© 2019 by the authors. Licensee SCU, Ahvaz, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license) (http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).